

פרשת "חיי שרה" – אליפלט ורבקה - תסמונת "הפראירים".

זאב (וה) פרידמן

אליפלט הוא שיר שכתב נתן אלתרמן והלחין סשה ארגוב. הוא בוצע לראשונה ב-1959 בידי להקת גייסות השריון, חודש על ידי זמרים רבים והפך לאחד משירי הזיכרון הידועים ביותר וחלק מהקלאסיקה הישראלית. אליפלט, גיבור השיר, הוא לכאורה פראיר מובהק: "אם גוזלים מידיו צעצוע, הוא נשאר מבולבל ומחייך, מחייך מבלי דעת מדוע, וכיצד ובשל מה זה ואיך.... ונדמה כי סביבו, זה מוזר..... בלי מדוע ובלי כיצד, בלי היכן ובלי איך ולמה, בלי לאן ומאיזה צד, בלי מתי ובלי אין וכמה.

עם זאת, הפראיריות של אליפלט היא הדוחפת אותו, לפי השיר, לבצע מעשה גבורה:

"אז הרגיש אליפלט כאילו הוא מוכרח את המלאי לחדש, וכיוון שאין אופי במיל לו, הוא זחל כך ישר מול האש".

את אות ההוקרה לפראיר אליפלט נותן המלאך גבריאל, האומר: "אליפלט אל פחד, אליפלט, אל פחד וחיל במרום לנו יש ממך נחת, אף שאין לך אופי במיל".

מה עניין אליפלט לפרשתנו?

דומה שדמותו של אליפלט משתקפת בדמותה של רבקה בפרשתנו. שניהם מייצגים את תסמונת "הפראירים" - במרכאות כפולות. כך הם נתפסים על ידי החברה ועל ידי מי שצופה בהם, בדרך התנהגותם המוזרה בעיניהם.

פרשתנו מתארת בהרחבה ובריבוי פרטים, את המפגש של אליעזר עבד אברהם עם רבקה.

אליעזר יוצא בשליחות אדונו אברהם לחו"ל, למצוא אישה מתאימה ליצחק בנו של אברהם:

"ויאמר אברהם, אל-עבדו זקן ביתו, המשל, בכל אשר לו..... ולקחת אשה, לבני-יצחק. ויסקח העבד עשרה גמלים מגמלי אדניו, וילך, וכל טוב אדניו, בידו; ויסק, וילך אל ארם נהרים אל עיר נחור. ויברך הגמלים מחוץ לעיר, אל באר המים, לעת ערב, לעת צאת השאבת. ויאמר ד' אלהי אדני אברהם, הקרה נא לפני היום; ועשה חסד, עם אדני אברהם. הנה אנכי נצב, על-עין המים; ובנות אנשי העיר, יצאת לשאב מים. והנה הנערה, אשר אמר אליה הטי נא כדך ואשתה, ואמרה שתה, וגם גמליך אשקה אתה הכחת, לעבדך ליצחק, ובה אדע, כי עשית חסד עם אדני. ויהי הוא, טרם פלה לדבר, והנה רבקה יצאת אשר ילדה לבתואל בן מלכה, אשת נחור אחי אברהם; וכדה, על שכמה. והנערה, טבת מראה מאוד בתולה, ואיש לא ידעה; ותירד העינה, ותמלא כדה ותעל. ויגרץ העבד, לקראתה; ויאמר, הגמלאיני נא מעט מים מכדה. ותאמר, שתה אדני; ותמהר, ותירד כדה על-ידה ותשקהו. ותכל, להשקותו; ותאמר, גם לגמליך אשאב, עד אם כלי, לשתות. ותמהר, ותער כדה אל השקות, ותירץ עוד אל הבאר, לשאב; ותשאב, לכל גמליו. והאיש משתאה, לה; מחריש לדעת ההצליח ד' דרכו, אם לא. ויהי, כאשר כלו הגמלים לשתות, ותאמר אליו, גם תבן גם מספוא רב עמנו גם מקום, ללון. ותירץ, הנערה, ותגד, לבית אמה כדברים, האלה" (בראשית, כד', א-כ).

רבקה הנערה פועלת ומתרוצצת ללא הפסקה. היא יוצאת מגידרה לרצות את אליעזר. היא מתוזזת את עצמה לדעת. משקיעה מאמץ יוצא דופן לשרת אדם זר שאיננה מכירו וגם את עשרת גמליו ספינות המדבר. הרי זה לא פשוט לנערה לרוץ לבאר, לשאוב מים ולהשקות עשרה גמלים ברצף, הלוך וחזור. היא איננה שואלת כמו בשיר על אליפלט: " בלי מדוע

ובלי כיצד, בלי היכן ובלי איך ולמה, בלי לאן ומאיזה צד, בלי מתי ובלי אין וכמה". לא שומעים ממנה- לא בכי לא נהי, לא הוי לא אוף, לא קיטור.

יבואו ויגידו כל הצופים בדרמה וכותבי טורי הביקורת למיניהם, על ההצגה הכי טובה בעיר במתחם הבאר, שהנה לפנינו נערה הלוקה בתסמונת " הפראיירים ". הם ירשמו הדיאגנוזה הבאה: " ענין לנו עם נערה המאובחנת בחוסר גבולות, בחוסר שיקול דעת, בחוסר הבנת המציאות, בחוסר יכולת לנתח ולנהל סיכונים, בחוסר דחיית סיפוקים. נערה קלת דעת שלא נוהגת במידתיות, שאינה יודעת להציב לעצמה גבולות. ובכלל, מה היא קופצת ללא שיקול דעת או מחשבה, ועוד לשרת אדם זר שאותו פוגשת לראשונה. היא חייבת להתבגר".

הנה לנו לידתה של תסמונת " הפראיירים ", המיוצגת בדמותה של רבקה, כמו אצל אליפלט.

תופעת "הפראייר הישראלי", מסתבר, שהיא כה מרכזית ומשמעותית, עד שהיא מהווה הצדקה למאמר אקדמי שלם. בשנת 1993 פרסמו לואיס רוניגר ומיכאל פייגה מאמר מאלף, שבו הם סוקרים את תופעת ה"פראייר" ואת השלכותיה בקרב החברה הישראלית (רוניגר, לואיס ומיכאל פייגה, 1993, "תרבות הפראייר והזהות הישראלית". אלפיים 7: 118-136).

שורה של חוקרים ישראלים נוספים כבר חקרו לעומק ולרוחב את מוסד "הלא פראייר" הישראלי. אחת מהן היא הד"ר לינדה-רנה בלוך מאוניברסיטת בר-אילן. היא מציינת שהביטוי, שמקורו גרמני, דווקא קיים בעוד שפות, בין היתר רוסית, גרמנית, פולנית ורומנית. אבל בחלק מהמקומות, המשמעות שלו שונה לגמרי. גם במקומות שבהן המלה מתארת אדם שקל לעבוד עליו, היא לא סמל תרבות כמו בישראל.

"הדבר הכי גרוע שיכול לקרות לישראלית זה לצאת עם פראייר", כתב עלי מוהר ב-2001 ב"העיר". מחקר שהציגו בכנס מדעי ב-24.1.2007 ד"ר לינדה-רנה בלוך ופרופ' דפנה למיש מאוניברסיטת תל אביב, מגלה שהפחד להיות פראייר מאפיין בעיקר את הגבר הישראלי. לאשה הישראלית האופציה הרווחת היא להתגאות בפראיירותה. נשים ישראליות נוהגות להגדיר עצמן "פראיירות אמיתיות". בעצם, מסבירה בלוך, הן "אומרות על עצמן שהן נשים אמיתיות הממלאות את הסטריאוטיפ של הנתינה הנשית ללא תמורה הולמת". (שחר אילן, הארץ, 25.1.2007).

ובחזרה לפרשתנו, אליעזר השדכן המקצועי הראשון בהיסטוריה, הפועל בשליחות אדונו אברהם למצוא אישה מתאימה לבנו יצחק, את התסמונת הזאת של " הפראיירים ", אותה הוא בדיוק מבקש למצוא, אצל המועמדת להיות אישה ליצחק. אליעזר איננו מחפש את הפרופיל המובהק של אותם החושבים והמחושבים, מקטיני הראש, אליעזר איננו מחפש את אלו שרק צופים בדרמות ויושבים על הגדר ומשיאים עצות לאחרים, מה לעשות וכיצד לנהוג. אליעזר העבד מחפש את הפרייארית האמיתית ולא המזויפת, זאת הפעלת מחוץ לקופסא המקובלת.

מאמן הכדורסל ופרשן הספורט אריה מליניאק, אמר פעם בראיון ברדיו, שהאנשים מתחלקים לשתי קבוצות: אלו שמשחקים על המגרש ואלו שיושבים בטירבונות ביצע. אליעזר מחפש את אלו המתרוצצים על המגרש ללא לאות ולא את אלו שיושבים על היציע בטירבונות, ושיודעים רק לבקר ולהציע עצות.

אליעזר בוחן פרופיל אישיותי המייצג, - עצימות גבוהה של חסד, חמלה, הגדלת ראש ואנרגיות בלתי נדלות. אליעזר מבקש לאתר דווקא את האישה הלוקה בתסמונת של "הפרייירים".

נחמה ליבוביץ מטיבה לתאר ולפרשן את התנהגותה של רבקה: "להודיעך שלא בריצה אחת אל הבאר ולא בשתיים ולא בשלוש נעשתה העבודה. אלא בהליכה הלוך וחזור, בירידה העיינה ובעלייה ממנה, ביציקת המים אל השוקת ובריצה חזרה אל הבאר, ושוב ירידה ועלייה עם הכד, המלא וכך: "עד אם כלו לשותות". וכל זה נוכח עמידת האיש "משתאה-מחריש", והוא "והאנשים אשר אתו" אינם משתתפים בעבודה ההולכת ונעשית לעיניהם, בלא שאלה, בלי תמיהה, בסבלנות, בריצה, בשקידה: "ותשאב לכל גמליו". ואולם הפיקחים ואנשי המעשה שבזמננו החושבים שפתיות היא מצד הנערה הטורחת, יגיעה ועמלה-ודאי שעות-לזרים אלה ולגמליהם, יבינו אולי את רבקה אמנו ואת הלך אשר רצתה התורה ללמדנו במבחן זה, בזוכרם את דברי עקביא בן מהללאל - אדם מופלא וגדול בחוכמה וביראת חטא-שאמר(עדויות, פרק ה', משנה ו'): "מוטב לי להיקרא שוטה (פראייר) כל ימי ולא להיעשות שעה אחת רשע לפני המקום". וכן לא עשתה רבקה חשבונות של מעשיות ופיקחות בתיתה מים לאדם ולחי, ו"שוטים" אלה הם הם מקיימי עולם מאז ומתמיד".

עקביא בן מהללאל הוא זה שאמר: "הסתכל בשלושה דברים ואין אתה בא לידי עבירה: דע מאין באת, ולאן אתה הולך, ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון" (אבות, פרק ג' משנה א'). זה אותו עקביא בן מהללאל שאמר "מעשיך ירחקוך ומעשיך יקרבוך" (עדויות, פרק ה', משנה ו').

במילים אחרות, - לא דיבורים, אלא מעשים. "אמור מעט ועשה הרבה".

רבקה בפרשתנו, לא עשתה חשבונות של פרקטיות, פרגמטיות, שיקולי כדאיות ושכלתנות, או שיקולי עלות תועלת, כשהתרוצצה ללא הפסקה עם חיוך נסוך על פניה, להשקות את אליעזר ועשרת גמליו. רבקה לא אמרה: "אני כרגע עסוקה....יש לי מחויבויות אחרות....אני אחזור אליך יותר מאוחר....אני מכירה משהו אחר שיעזור לך....". רבקה הנערה העסוקה, לקחה על עצמה את משימת החסד והכנסת האורחים ובגדול, כפי שנהגו אברהם ושרה בקבלת שלושה האורחים הזרים, עת ישבו בפתח האוהל.

"וַיָּרָא אֱלֹהֵי יְהוָה, בְּאֵלֵי מִמְרָא; וְהוּא יָשָׁב פֶּתַח-הָאֵהֶל, כְּחֹם הַיּוֹם. וַיֵּשֶׂא עֵינָיו, וַיֵּרָא, וְהָיָה שְׁלֹשָׁה אַנְשִׁים, נֹצְבִים עָלָיו; וַיֵּרָא, וַיֵּרָץ לִקְרֹאתָם מִפֶּתַח הָאֵהֶל, וַיִּשְׁתַּחוּ, אֶרְצָה. וַיֹּאמֶר: אֲדֹנָי, אִם-נָא מִצָּאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ--אֶל-נָא תַעֲבֹר, מֵעַל עַבְדְּךָ. יִקַּח-נָא מַעֲט-מִמִּי, וְרַחֲצוּ רַגְלֵיכֶם; וְהִשְׁעֵנוּ, תַּחַת הָעֵץ. וְאָקְחָה פַת-לֶחֶם וְסַעֲדֵי לֶבֶכֶם, וַיִּמְהַר אַבְרָהָם הָאֵהֶלָה, אֶל-שָׂרָה; וַיֹּאמֶר, מִהֲרִי שְׁלֹשׁ סָאִים קָמַח סִלַּת--לוּשִׁי, וְעָשִׂי עֲגוֹת. וְאֶל-הַבֶּקֶר, רֵץ אַבְרָהָם; וַיִּקַּח בֶּן-בֶּקֶר רֶךְ וְטוֹב, וַיִּתֵּן אֶל-הַנַּעַר, וַיִּמְהַר, לַעֲשׂוֹת אֹתוֹ. וַיִּקַּח חֲמָאָה וְחֶלֶב, וּבֶן-הַבֶּקֶר אֲשֶׁר עָשָׂה, וַיִּתֵּן, לִפְנֵיהֶם; וְהוּא-עֹמֵד עֲלֵיהֶם תַּחַת הָעֵץ, וַיֹּאכְלוּ". (בראשית, יח', א'-ח').

רבקה מייצגת את המשפט האלמותי של בנג'מין פרנקלין (1706-1790) מחותמי מגילת העצמאות של ארה"ב, שאמר: "אם אתה רוצה שמהו ייעשה, בקש מהאדם העסוק לעשות זאת". "if you want something done, ask a busy person"

בהקשר לסיפור הבאר המים והגמלים, ראוי להזכיר משפט אחר שאמר בנג'מין פרנקלין: "well done is better than well said.....when the well's dry, we know the worth of water"

עד כמה אנו פוגשים בחיי היום יום, את אותם האנשים, הטורחים ללא הפסקה, להכריז בצלולים ולספר לנו עד כמה הם עסוקים ואין להם זמן. דווקא אותם אלה שהם באמת אנשים עסוקים ואינם מחצינים זאת, הם אלה שמוצאים להם את הזמן בשקט ובצניעות,

לעסוק בצרכי ציבור ובהתנדבות. הם אותם האנשים מסוגה של רבקה בפרשתנו, שלא עושים שיקולי כדאיות מוקדמים של עלות אל מול תועלת, מה אני ארוויח ומה זה ייתן לי. הם כמו בשיר של אליפלט: " בלי מדוע ובלי כיצד, בלי היכן ובלי איך ולמה, בלי לאן ומאיזה צד, בלי מתי ובלי אין וכמה"

"שוטים" ו"פראיירים", לא רבים, מסוגה של רבקה, הם אלה שבזכותם העולם קיים. הם מתקני העולם הגדולים. הם משני העולם הגדולים, הם הרפורמטורים הגדולים, הם סוכני השינוי הגדולים ביותר, הם האנשים העסוקים ביותר שתמיד יש להם את כל הזמן שבעולם לעזור לאחרים, הם המתנדבים הראשונים לכל משימה, הם אותם הפראיירים המתנדבים, כמו בשירה של אורלי בינדר: " להתנדב זה לא פראייר, אך זאת אינה חובה, להתנדב זה לא פראייר, זו הדרך הנכונה". הם אלה שאורח חייהם הוא לעסוק בצרכי ציבור באמונה, הם הצדיקים הישרים שבזכותם נקרא ספר בראשית, ספר הישר. הם אותם היחידים המעטים "הפראיירים והשוטים", שכל כך הרבה רבים, חייבים להם תודה.

לכל הלוקים בתסמונת "הפראיירים", מקיימי העולם, כמו אליפלט ורבקה, אקדיש את שירו הנפלא של איש החסד המופלא אריק איינשטיין: "אני ואתה נשנה את העולם, אני ואתה אז יבואו כבר כולם, אמרו את זה קודם לפני, לא משנה - אני ואתה נשנה את העולם